

Confusions de l'individualisme: les revolucions liberals

Núria Miquel Magrinyà¹

Resum: Aquest article pretén posar entre parèntesi la idea que les revolucions liberals de finals del segle XVIII i de la primera meitat del segle XIX foren realment burgeses i, inclús, liberals. Qui les va fer? Per què esclataren? La hipòtesi de l'article es que, contra certes concepcions historiogràfiques reduccionistes, tals revolucions tingueren en realitat una composició social i uns horitzons polítics molt heterogenis, harmonitzats i idealitzats *a posteriori* pel liberalisme burgés dominant, mancat (i, per això, ansiós) de mite fundacional.

Paraules clau: revolució liberal, revolució burgesa, individualisme, liberalisme, mite fundacional.

Les revolucions liberals constitueixen un dels grans temes de la historiografia des de les seves diferents tendències, tradicions i orígens. No debades, els fets que van tenir lloc a França el 1789 han donat lloc al convencionalisme historiogràfic que suposa l'inici de l'època contemporània. El 1776 havia tingut lloc la Revolució americana, mentre que les revolucions de 1830 van suposar la desaparició de l'absolutisme de l'Europa occidental i la instauració del liberalisme moderat, que tenia com a referent la Constitució francesa de 1791. No obstant això, davant la insuficiència de les reformes

¹nuria.miquelma@gmail.com

de 1830, són les revolucions de 1848 les que posaran fi, definitivament, al sistema de la Restauració, en un context d'auge del capitalisme com a sistema econòmic. Així, la influència de la concepció francesa de nació —com a conjunt de ciutadans units per elements comuns però, sobretot, per la voluntat de viure en comú i de regir-se mitjançant les mateixes lleis i institucions— sorgí estretament lligada al liberalisme polític.

En efecte, les diferents onades de violència que s'emparaven en quelcom tan imprecís, pels seus matisos, com el liberalisme s'han convertit en un mite historiogràfic situat en la perversa confluència entre memòria i història. I parlem de memòria en aquest punt perquè una de les interpretacions subjectives i intersubjectives —però ancorades en marcs institucionals— ha acabat tenint molt més pes que els fets en sí i que el rigor historiogràfic (Jelin, 2001).

En aquest sentit, les revolucions liberals, reduïdes a la pràctica al cas francès i a l'americà, s'han convertit en el mite fundacional de les cosmovisions que, al seu torn, legitimen l'existència dels Estats vuitcentistes que han perdurat fins avui. Per al gran públic, aquests relats fundacionals no tenen més valor que la ideologia i el sistema polític que legitimen, més enllà de la veracitat històrica i la intencionalitat política que puguin implicar. Així, les revolucions liberals van permetre la instauració de l'Estat liberal, un sistema social en sintonia i, sobretot, una base filosòfica sustentada en la idea d'individu confrontada a la de corporació, en la llibertat individual contraposada a la llibertat dels antics, d'origen medieval.

Tanmateix, potser caldria preguntar-se què implicaren exactament aquestes revolucions, en nom de què o de qui es van realitzar. Edmund Burke anatematitzà la Revolució Francesa considerant-la un moviment de ruptura radical inspirat en un grapat d'abstraccions, però va lloar la Revolució Americana perquè, al seu entendre, els colons procuraven la restitució de les seves llibertats perdudes, de les que havien de gaudir com a Englishmen (González, 2001). Totes dues són considerades el triomf del model burgès, però algú com Burke les va situar en dos extrems oposats pel que fa a legitimitat i a composició social. Així doncs, caldria plantejar-se si realment les dues responien a un mateix patró.

Cal preguntar-se, també, per què són anomenades revolucions liberals, per què la historiografia que al llarg del segle XIX les va estudiar estava enormement polaritzada

—reaccionaris i clericals d'una banda i historiografia liberal, de l'altra— i per què els sectors reticents des dels inicis a aquest liberalisme moderat però participants de les transformacions han quedat fora de la narrativa que ha sobreviscut als fets. Així doncs, van ser realment revolucions *liberals* o, per contra, el liberalisme ha estat l'únic capaç de convertir-les en part de la seva retòrica?

Hauríem de deturar-nos per proporcionar una definició de revolució liberal, per poder distingir-la després del concepte de revolució burgesa, malgrat la tendència a identificar-les com una mateixa cosa. L'historiador Manel Risques (1999) ens proporciona una definició clara sobre el concepte de *revolució liberal*, que identifica com el procés mitjançant el qual la xarxa institucional i política de l'absolutisme va ser desmantellada i el sistema liberal va assentar les seves bases de forma progressiva². Certament, a mitjans del segle XX, sota la influència de E.P. Thompson³ i el marxisme cultural, es va superar el mecanicisme del marxisme més ortodox per reivindicar l'heterogeneïtat d'una revolució que va desembocaren la distinció entre els termes *revolució liberal* i *revolució burgesa*. Aquest últim va servir per referir-se al domini de les relacions socials capitalistes a nivell econòmic i de la burgesia a nivell social, amb l'objectiu de desmuntar el mite de la burgesia revolucionària i de posar de manifest el paper de les classes populars en el fenomen revolucionari (Fontana, 2003).

No ens correspon desenvolupar aquestes teories ni fer una defensa a ultrança del paper de les classes com les eternes oblidades, però sí denunciar el reduccionisme que implica el relat que ens ha arribat sobre les anomenades revolucions liberals. L'aliança dels sectors més moderats sembla haver ocultat l'existència d'un liberalisme de tall més radical—sense corpus teòric definit—, la dinàmica històrica del qual evidencia una concepció menys individualista del món, que anava més enllà del moderantisme. Així, cal destacar que un sector més que important dels participants a l'assalt a la Bastilla el 1789 o en les revoltes de Barcelona de la dècada de 1830 no ho van fer tan sols en nom del liberalisme. No van ser, en cap cas, les revolucions de la burgesia, sinó que la seva composició social era realment heterogènia. Malgrat tot, van servir per a la consolidació del sistema burgès. L'historiador Josep Fontana (Fontana, 2003), desaparegut

²Entenem aquí *xarxa institucional* de forma àmplia —des de les institucions polítiques i socials a les econòmiques.

³El concepte de classe social thompsoniana es desenvolupa en la seva obra *Tradició, revolta i consciència de classe. Estudis sobre la crisi de la societat preindustrial*. Una bona síntesi és la de Manuel Pérez Ledesma en l'obra *Cultura i mobilització en l'Espanya contemporània*.

recentment, anomenà *liberalisme utòpic* aquest ús que la burgesia va fer del liberalisme, referint-se a aquesta utopia liberal interclassista que havia estat mitificada en els inicis de la revolució per a construir un discurs liberal pragmàtic que justificués la nova societat que la burgesia lluitava per implantar. Aquest discurs va identificar com a enemics l'Antic Règim i l'absolutisme, encara que quan aquests van ser derrotats com a programes polítics i la propietat privada es va veure amenaçada, es va fer evident que aquesta utopia liberal no existia.

En aquest sentit, els fets esdevinguts a Barcelona l'estiu de 1835 en són una mostra. Les autoritats i les elits econòmiques van recolzar les revoltes—que tenien un origen incert i una composició social heterogènia— fins que la multitud va cremar el Vapor Bonaplata, que havia estat la primera fàbrica de la història d'Espanya en instal·lar una màquina de vapor (Garcia, 1989). Així doncs, sinó podem identificar aquestes revoltes de transició de forma clara amb el liberalisme, tampoc podem associar liberalisme polític i burgesia. Entenem, doncs, que l'individualisme i la defensa de la propietat no van gaudir de consens entre els diferents actors de la revolució, sinó que aquest fals acord forma part del relat construït i difós encara ara.

Darrere d'aquestes consideracions, emergeix un debat tan transcendent com el de la formació de l'Estat-nació (Hobsbawm, 1997) i la dialèctica entre democràcia i liberalisme —que fa referència a les diferents nocions de llibertat—, que en els últims anys han estat identificats com a dues cares de la mateixa moneda: la societat oberta *popperiana* on la iniciativa privada és el motor de la vida social. Tanmateix, en una democràcia, el subjecte polític que ostenta la sobirania és la col·lectivitat, mentre que en el liberalisme, aquesta recau en l'individu⁴. Els dos conceptes, doncs, no tenen per què anar associats i això implica que el liberalisme pot ser antidemocràtic. I, seguint, amb l'exemple de Barcelona durant la revolució, això va ser el que va succeir. La burgesia moderada va recolzar la dictadura militar que va posar fi a les revoltes el 1837 i, al seu torn, va donar suport a l'exèrcit que va reprimir l'últim i més radical dels alçaments el 1843.

⁴Miguel Candel explica aquesta identificació fallaç entre liberalisme i democràcia en l'obra, ja comentada en l'article de Filosofia d'aquesta mateixa monografia, *Tiempo de eternidad. Reflexiones sobre y desde la filosofía Antigua*, concretament en el capítol IV, *Virtud pública y virtud privada en La República de Platón*.

No ens correspon determinar si el republicanisme, el federalisme i el socialisme utòpic com a programes i, posteriorment, el moviment obrer van sorgir com a reacció a aquest mite de la revolució liberal identificada amb la revolució burgesa. No obstant això, serà aquesta noció de comunitarisme al voltant de la qual s'articularà l'oposició a l'individualisme derivat de l'hegemonia d'una nova classe, des de les expressions de tipus cultural —els famosos Cors de Clavé en el cas català, per exemple—, al sindicalisme i a la fundació de nous partits polítics.

Hem exposat el cas català a tall d'exemple i seria inexacte extrapolar el model a la resta de països europeus. Tanmateix, l'estudi dels orígens històrics de les diferents revolucions liberals és necessari per desmitificar el paper de la burgesia revolucionària, exaltat tant per la tradició liberal com pel marxisme clàssic —aquest últim, mitjançant la teoria de els cinc estadis i les maneres de producció⁵—. A França, com a cas paradigmàtic, va tenir lloc durant la dècada de 1960 el debat historiogràfic entre *revolucionaris*, que defensaven el paper revolucionari de la burgesia, i *revisionistes*, que el relativitzaven a favor de masses populars, urbanes i camperoles, mobilitzades per la força política del jacobinisme en base a reivindicacions en matèria econòmica i social. La lluita per un sistema que inclogués les necessitats dels més desfavorits, doncs, ja es va plantejar en aquesta mateixa revolució que ha passat a la història com el triomf del capitalisme com a sistema econòmic i de l'individualisme liberal com a doctrina política. Com dèiem, doncs, és imprescindible preguntar-se per què hi ha aquesta distància entre la interpretació dels fets i dels fets en sí, així com quant hi ha de mite fundacional i de justificació en la narrativa de les anomenades revolucions liberals. Probablement, fer-ho ens permeti entendre l'esdevenir d'Occident durant els dos darrers segles.

BIBLIOGRAFIA

- Candel, M. (2013). *Tiempo de eternidad. Reflexiones sobre y desde la filosofía Antigua*. Barcelona: Montesinos.
- Fontana, J. (2003). *La revolució liberal a Catalunya*. Lleida/Vic: Pagès Editors i Eumo.

⁵Sent els quatre estadis previs al socialisme: comunisme primitiu, mode de producció esclavista. Mode de producció feudal i mode de producció capitalista.

- Garcia, A. M. (1989). *La revolució liberal a Espanya i les classes populars*. Vic: Eumo.
- González, N. (2001). *Edmund Burke y las revoluciones. Historia y política: Ideas, procesos y movimientos sociales*, 5, pp. 145-170.
- Hobsbawm, E. (1997). *La era de la revolución, 1789-1848*. Barcelona: Crítica.
- Jelin, E. (2012). *Los trabajos de la memoria*. Lima: Instituto de Estudios Peruanos.
- Pérez Ledesma, M. (1997). La formación de la clase obrera: una creación cultural. En Pérez Ledesma, Manuel y Cruz, Rafael (coords.). *Cultura y movilización en la España contemporánea* (pp. 201-233). Madrid: Alianza.
- Risques, M. (1999). Liberalisme, industrialització i pràctiques subalternes, 1833-1874. En Risques, Manel (dir.). *Història de la Catalunya contemporània*(pp. 62-150). Barcelona: Pòrtic.
- Thompson, E. P. (1989). *La formación de la clase obrera en Inglaterra*. Barcelona: Crítica. Vol. I.